

ONBEPERKT
VRUCHTBAAR

Larissa Pans

ONBEPERKT
VRUCHTBAAR

Een zoektocht naar de
uiterste houdbaarheidsdatum
van het moederschap

2018

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Dit boek is mede tot stand gekomen met steun van
het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten (www.fondsbjp.nl).

FONDS Bijzondere
JOURNALISTIEKE PROJECTEN

Copyright © 2018 Larissa Pans

Omslagontwerp bij Barbara

Foto auteur Merlijn Doomernik

Vormgeving binnenwerk Aard Bakker, Amsterdam

Druk Wilco, Zutphen

ISBN 978 90 234 4306 3

NUR 320

debezigebij.nl

Voor Mariëlle, die met dit onderwerp kwam en die zich als een zeer betrokken mentor ontpopte. Ze zet met heel veel toewijding, liefde en daadkracht baby's op de wereld (onder anderen mijn laatste) en heeft daarnaast ook oog voor haar patiënten, de zwangeren. Ze wees mij op die nieuwe, intrigerende groep vrouwen die de laatste jaren zo vaak op haar poli verscheen: de late moeders.

Inhoud

Voorwoord	9
Inleiding	11
1 De onvruchtbare vrouw	21
Terugblik op een verdorde schoot	21
De kentering	26
Niet langer vijf voor twaalf	29
Van onvruchtbaarheid naar kunstmatige vruchtbaarheid	31
Eerste Nederlandse ivf-baby	34
Mensen met vruchtbaarheidsproblemen verenigen zich	41
Onvruchtbaarheid is geen luxeprobleem meer	45
De niet te onderschatten invloed van ivf	47
<i>Dertigjarige krijgt tweeling dankzij toen gloednieuwe ivf-techniek</i>	51
2 De kunstmatig vruchtbare vrouw	54
Late moeders in opkomst	54
De termen uitgelegd	56
Terra incognita	65
Het huidige fertiliteitsbeleid	67
Het buitenland	78
<i>Drieënveertigjarige naar Cyprus</i>	83

3 De maakbare moeder	88
In de voortplantingspoli	88
Medische risico's	94
Risico's van ivf-kinderen en eiceldonatiezwangerschappen	110
Laat moederschap onnatuurlijk?	111
<i>Eind vijftig en een baby</i>	114
4 De vruchtbaarheidstoerist	117
Wie een baby wil, krijgt een baby	117
Onvruchtbaarheid in andere landen	121
Het verdienmodel	124
Nederlandse politieke mores	128
Engelse omamoeders	130
De vruchtbaarheidsindustrie	134
De globalisering van de voortplanting	136
<i>Tweënvjeertigjarige in Spanje</i>	141
5 Het gewilde kind	147
De belangen van wensouders en kind	147
Identiteit in plaats van anonimiteit	152
De juridische afweging	156
De positie van Googlebaby's	158
Afstammingsinformatie	162
De affaire-Samuel (2008) en de affaire-Gammy (2014)	166
<i>Vijftigjarige krijgt tweeling</i>	170

6 De goede moeder	175
De dwingende moederschapscultuur	175
Maternity Wall	179
Moederschap en carrière	182
Annie Leibovitz	186
Van tienerzwangerschappen naar te oude moeders	189
De gederfde kinderen	192
Het recht op moederschap	196
<i>Spontane zwangerschap op vierenveertigjarige leeftijd</i>	201
Epiloog: de fertiliteitshorizon	205
De mens is zijn eigen Schepper geworden	205
Onbeperkt vruchtbaar?	212
<i>Donorkind door anonieme 'spermacocktail'</i>	215
Dankwoord	223
Literatuur	226
Noten	231

Voorwoord

door Mariëlle van Pampus, gynaecoloog OLVG

Het is de hoogste tijd dat er een brede discussie komt over het late moederschap. Wat zijn de sociale gevolgen, de medische risico's, de maatschappelijke en juridische consequenties van veertigplusmoeders en wat zijn de risico's van het opkomende vruchtbaarheidstoerisme? Het boek dat die discussie kan aanwakkeren, is dit.

Ik heb meegelezen met de auteur van dit boek, Larissa Pans, en heb haar geadviseerd, bijvoorbeeld over de medische kant van een zwangerschap op hoge leeftijd en de eventuele complicaties bij eiceldonatiezwangerschap. Het is belangrijk dat vrouwen weten wat de risico's zijn voordat ze zwanger worden.

Het OLVG in Amsterdam heeft de oudste populatie zwangeren van Nederland. In mijn werk als gynaecoloog heb ik dan ook veel te maken met vrouwen die ruim na hun veertigste jaar een kind krijgen. Het komt voor dat ik in één week vijf zwangeren tussen de 45 en 55 jaar op mijn spreekuur heb. Als gynaecoloog begrijp ik deze vrouwen meestal wel; hun leven is zo gelopen dat ze pas op latere leeftijd hun kinders kunnen vervullen.

Late moeders hebben allemaal hun eigen geschiedenis. Ik ben benieuwd naar hun levensverhaal – waar komen deze vrouwen vandaan en hoe staan ze in hun zwangerschap? Soms twijfel ik: waarom willen oudere, alleenstaande vrouwen een baby krijgen? Wat is hun sociale vangnet? Doen ze hier goed aan?

Tijdens mijn opleiding twijfelde ik tussen kinderchirurgie

en gynaecologie. Het werd gynaecologie, omdat een zwangerschap mij intrigeert en ik het acute aspect van het vak aantrekkelijk vind. Er is geen specialisme in het ziekenhuis dat zo vaak 's nachts de ok bezet als de gynaecologie. Het blijft bijzonder om nieuw leven op de wereld te helpen.

Sinds mijn opleiding is er veel veranderd in mijn vakgebied: twee decennia geleden was er in Nederland niet veel meer dan kunstmatige inseminatie voor bewust alleenstaande moeders en lesbische stellen of klassieke ivf voor koppels. De sfeer was minder open, er waren eigenlijk geen mogelijkheden voor vrouwen met een kinderwens die tegen het einde van hun natuurlijke vruchtbaarheid liepen maar nog geen partner hadden gevonden. Dat is in deze tijd gelukkig anders. *Onbeperkt vruchtbaar. Een zoektocht naar de uiterste houdbaarheidsdatum van het moederschap* geeft op boeiende en genuanceerde wijze weer welk effect een uitvinding als ivf op vrouwen heeft gehad en hoe we ons nu in een nieuwe, stormachtige tijd bevinden waarin Nederlandse vrouwen de buitenlandse vruchtbaarheidsindustrie inzetten om toch nog een baby te kunnen krijgen, of ze nu 43 of 63 jaar zijn.

Het is mooi dat het mogelijk is om de vrouwelijke vruchtbaarheid wat te verlengen. Veel late moeders kiezen heel bewust voor het moederschap en maken van tevoren alle afwegingen. Sommigen willen naar het buitenland, ook wel eens omdat in Nederland de mogelijkheden beperkter zijn. Ze willen in het buitenland nog van alles proberen, helaas soms ook onzinnige behandelingen die alleen maar geld kosten. Daar een goed evenwicht in vinden is de kunst. Het is niet alleen tijd voor een debat, maar ook tijd om antwoorden te formuleren op de nieuwe levensvragen die de voortschrijdende techniek oproept en de implicaties van de buitenlandse vruchtbaarheidsindustrie te beschouwen.

Inleiding

Er ontstaat een soort paniek als een vrouw er een beetje relaxed mee omgaat, met een houding van ‘ik zie wel’: ‘Maar je biologische klok!’ klinkt het dan. ‘Je moet minstens vijf jaar vooruit plannen. (...) Hup, hup! Ga een man zoeken! Ga naar de onlinesupermarkt! Anders eindig je nog als die arme, onvruchtbare, eenzame Jennifer Aniston!’

(Uit: Caitlin Moran, *How to be a woman*, p. 233)

Een slimme meid vriest haar eicellen op tijd in. Of wendt zich na haar veertigste met haar laatste bruikbare eicellen hoopvol tot een ivf-kliniek. Maar ze kan zich rond haar vijftigste ook verlaten op een ‘wonderdokter’ in een privévruchtbaarheidskliniek in Oekraïne of Spanje, landen waar de leeftijdsgrenzen voor het moederschap meer fluïde zijn en waar eiceldonatie een commerciële aangelegenheid is. Dan kan ze toch nog zwanger raken met behulp van de eicellen van een jonge vrouw. En zo komen er in Nederland – en wereldwijd – steeds meer kersverse oudere moeders. Zwangeren in de *midlife* van hun leven, met nieuw leven op komst.

Janet Jackson: 50. Carice van Houten: 39. Annie Leibovitz: 52. Op deze leeftijden werden deze bekende vrouwen voor het eerst moeder. Laat moederschap is meestal kunstmatig moederschap. Om als veertigplusvrouw voor het eerst zwanger te raken is er vaak hulp nodig, want de eigen eicellen zijn kwalitatief meestal niet goed genoeg meer. En

dankzij geleende eicellen is er veel mogelijk. Geen genetisch eigen kind, wel een eigen baby in je eigen buik. Omamoe- ders zijn er ook: vrouwen die na de overgang voor het eerst moeder worden. In de zomer van 2016 beviel in India een fragiele dame met grijze knot van 70 van haar eerste kind na twee jaar van ivf-behandelingen; de vader is 79 jaar oud. Tineke Geessink beviel met 63 jaar van haar eerste kind; waarschijnlijk is zij in Nederland tot nu toe de oudste vrouw die een kind kreeg. Ze zei vlak na haar bevalling: ‘Ik aanvaard de consequenties. Maar mijn kinderwens gaat zo diep, dat ik dit er allemaal voor overheb. Niemand weet van tevoren hoe oud hij of zij wordt. Ik hoop dat mijn dochter en ik nog heel lang van elkaar kunnen genieten.’ Inmiddels is ze 70 jaar en heeft ze een meisje van 7 rondlopen.

Bekende en onbekende vrouwen in Nederland – maar ook wereldwijd – rekken de grenzen van het moederschap flink op. Hoe hoog die groei is, valt op als je de percentages bekijkt van oude moeders die nog een baby krijgen: het aantal vrouwen tussen de 40 en 45 jaar dat een kind kreeg tussen 2000 en 2015 steeg met 49 procent, zo berekende Perined (de organisatie die zich bezighoudt met geboortezorg in Nederland). In de leeftijdscategorie tussen de 45 en 50 jaar is die stijging 84 procent. En het aantal vrouwen van boven de 50 jaar dat een kind baarde, steeg in diezelfde periode met maar liefst 375 procent.¹ En naar goed Nederlands gebruik is er omtrent laat moederschap een gedoogbeleid ontstaan: op kunstmatige wijze moeder worden boven je vijftigste jaar is in Nederland niet mogelijk, zwanger worden van anonieme eiceldonatie is niet toegestaan, maar we gedogen het vruchtbaarheidstoerisme van Nederlandse vrouwen wel; de overheid verbiedt het tenminste niet, al wil dat niet zeggen dat ze er erg gelukkig mee is. Er kleven immers heel wat risi-

co's, nadelen en morele consequenties aan deze persoonlijk gefinancierde 'babyreizen' naar buitenlandse privévruchtbaarheidsklinieken.

Edith Schippers (geboren in 1964 en zelf op haar veertigste moeder geworden van een dochter), minister van VWS in de kabinetten-Rutte I en II, is kritisch. Privévruchtbaarheidsklinieken in het buitenland handelen volgens haar in hoop. 'Nederlandse vrouwen die naar buitenlandse vruchtbaarheidsklinieken afreizen, doen dat op eigen kosten en op eigen risico. De vrouwen die naar het buitenland gaan voor een baby, weten dat ze iets doen wat in Nederland niet is toegestaan. Het is niet zo dat ze toevallig in Griekenland en Spanje rondlopen en opeens op een vruchtbaarheidskliniek stuiten. De zwanger gemaakte vrouwen keren terug naar Nederland en weten vervolgens niets over eventuele genetische defecten van de gedoneerde ei- en zaadcellen.'

Eigenlijk ontduiken deze vruchtbaarheidstoeristen de Nederlandse spelregels van het fertiliteitsbeleid, maar ze worden daar niet voor vervolgd en bestraft. Tenslotte is er vrij verkeer van goederen en diensten binnen de Europese Unie, en dat geldt ook voor medische zorg over de grens. Het bezoeken van een buitenlandse privévruchtbaarheidskliniek is een recht waar de kosmopolitische wereldburger tegen betaling gewoon gebruik van kan maken.

Vruchtbaarheidstoerisme naar privéklinieken, onlinecatalogi waarin donoren zichzelf en hun genen aanprijzen, *egg freezing party's* in de VS à la tupperwareparty's, waar vrouwen tussen de wijntjes en borrelhapjes door worden voorlicht over de mogelijkheden van het invriezen van hun eicellen door commerciële vertegenwoordigers van vruchtbaarheidsklinieken, baby's die samengesteld worden uit 'grondstoffen' uit de hele wereld, zoals zaad uit Denemar-

ken, een eikel uit Spanje en een draagmoeder uit de VS (de zogenoemde Googlebaby's): er is een nieuwe wereld aan het ontstaan waar niemand vat op heeft. Met een bloeiende, internationale handel erbij in lichaamseigen materiaal, zoals donoreicellen en donorsperma.

De hedendaagse werkelijkheid is al amper te bevatten, de toekomst is dat nog minder. Want volgens wetenschapper Susana Chuva de Sousa Lopes, stamcelonderzoeker aan het Leids Universitair Medisch Centrum, is dit nog maar het begin. 'We staan aan de vooravond van een revolutie op fertiliteitsgebied. Voortplanting gaat in de toekomst kunstmatig worden,' zegt deze wetenschapster, die net 2 miljoen euro onderzoeksgeld heeft gekregen van de Europese Unie voor haar onderzoek naar de rijping van menselijke eicellen. Overal ter wereld wordt geëxperimenteerd met artificiële voortplantingstechnieken, zoals de transplantatie van baarmoeders (Zweden), het 'verjongen' van een oude eikel via celkerntransplantatie (VS) of het laten rijpen van opgekweekte eicellen in een laboratorium (Schotland). De Leidse onderzoekster fantaseert over de eerste stamcelbaby en over nagebootste baarmoeders die 'als oventjes' een embryo tot baby kunnen maken. Van bevruchting tot geboorte: het hele proces vindt dan plaats buiten het menselijk lichaam. Een fascinerende, surrealistische gedachte.

Dat is nog toekomstmuziek. We werpen een blik op de glorende fertiliteitshorizon, maar het gaat vooral ook over het nu, over vrouwen die bijvoorbeeld op hun drieënveertigste of als ze midden vijftig zijn voor het eerst moeder worden. Laat moederschap is een thema dat zowel begrip als verzet en afkeer oproept: sommigen hebben alle begrip voor de diepe wens, anderen bestempelen het als een egoïstische daad. Het is moeilijk om het te hebben over 'de' oude moeder, want

het is een gevarieerde soort. Neem de late moeder tegen wil en dank: de vrouw die vanwege vruchtbaarheidsproblemen en na een hele ivf-geschiedenis noodgedwongen pas na haar veertigste haar eerste kind verwacht. Zij roept waarschijnlijk veel minder weerstand op dan de vrouw die lang geen kindwens had en vervolgens toch ineens de sterke drang voelt om zich voort te planten. En er zijn ook vrouwen die hun eicellen invriezen en daardoor vijf of tien jaar later toch nog een eigen baby op de wereld kunnen zetten. Er is de ‘regenboogvariant’: een lesbisch koppel krijgt samen met een homostel een baby en met elkaar voeden ze hun kindje op.

Zo heeft iedere oudere moeder (en de partner of partners) een eigen ‘babygeschiedenis’. Dat maakt de discussie over laat moederschap en het gewilde kind complex. Over het algemeen zijn deze baby’s zeer gewenst – een niet-onbelangrijk startkapitaal voor een kind. Maar het is nogal wat om een kind op de wereld te zetten dat genetisch niet of maar half afstamt van zijn ouders en dat vervolgens de zorgen voor zijn oude ouders op zijn bordje krijgt. Zet je een feministische bril op, dan kun je het op late leeftijd krijgen van een kind zien als een nieuw recht, waardoor niet langer alleen mannen als vijftigplusser hun eerste kind kunnen verwelkomen, maar dit voorrecht ook vrouwen op late leeftijd nog wordt gegund. De biologische klok kan worden opge-rekt. Een nieuwe vorm van ‘baas in eigen buik’.

Een kleine leeftijdsrevolutie vond in 2016 plaats; toen pleitte de vereniging van gynaecologen, de NVOG, voor een verhoging van de leeftijd waarop Nederlandse vrouwen nog in aanmerking komen voor een vruchtbaarheidsbehandeling. Hun standpunt was dat de grens omhoog kan van 45 naar tot 50 jaar, en deze grens is overgenomen door de politiek. 50 jaar is dus de nieuwe maximumleeftijd voor het moederschap in Nederland.

In dit boek komen enkele late moeders – in leeftijd variërend van 42 tot bijna 60 bij de geboorte van hun eerste kind – aan het woord. Ze geven antwoord op vragen zoals: wat was het moment waarop ze besloot toch nog moeder te worden? Wat zijn haar angsten en twijfels als oudere moeder? Wat is toch dat oergevoel waardoor de meeste vrouwen een baby op de wereld willen zetten, soms koste wat het kost?

Een terugkerend onderwerp in de gesprekken en interviews voor dit boek, zowel met deskundigen als met ervaringsdeskundigen (de late moeders), is het feit dat Nederlandse vrouwen in het algemeen te lang wachten met moeder worden, en dat Nederlandse mannen zich al helemaal niet realiseren hoe snel de vruchtbaarheid achteruitholt van de vrouw met wie ze ooit, óóit dat kind willen maken – of die kinderschare. Gynaecologen en fertilitateitsartsen zeggen dat dertigplusvrouwen veel te veel geloven in de maakbaarheid van hun vruchtbaarheid. Veel dertigers zijn er heilig van overtuigd dat als ze op hun zevenendertigste zwanger willen raken en dit onverhoopt op natuurlijke wijze niet lukt, de medische stand klaarstaat met een reeks ivf-opties en andere vruchtbaarheidsbehandelingen, en zij binnen een paar jaar toch die gewenste twee kinderen hebben. Maar ivf is een piepjonge tak van de medische wetenschap en het succespercentage schommelt rond de dertig procent.² Pas in juli 1978 werd in Engeland 's werelds eerste ivf-baby geboren; Nederland volgde vijf jaar later.

Veel vrouwen beginnen later aan het moederschap dan 'gepland'. Hun leven loopt grilliger dan gedacht, is minder maakbaar dan gehoopt. Het verlangen naar een baby is er vaak wel, maar een partner om het leven en de liefde mee te delen is onvindbaar. Actrice Halina Reijn verwoordt die ervaring in haar spraakmakende documentaire *De OK-vrouw*

(2016) over haar ongewenste kinderloosheid. ‘Ik rouw omdat ik geen partner heb om samen een kindje mee te maken. Grote schaamte. Ik voel me een verliezer. Tegenover mijn moeder, tegenover vriendinnen.’ Op haar verjaardagsfeest voor haar veertigste verjaardag omhelst regisseur Paul Verhoeven haar, en ‘feliciteert’ haar met deze woorden: ‘Geen hond. Geen baby. Geen man. Niemand. Je hebt niks.’ Verhoeven zegt het schertsend, maar eigenlijk is zijn begroeting een linkse directe.

In 2010 maakt Marieke Schellart haar documentaire *Ei voor Later*, waarin zij spreekt over haar kinderwens en de man die (nog) niet in haar leven is. En zij besluit tot een plan B over te gaan: op haar zesendertigste laat zij uit voorzorg enkele tientallen van haar eicellen invriezen. Zij doneert een paar eicellen aan zichzelf, voor de toekomst. Zij gebruikt de camera als dagboek: ‘En ik heb niet eens een relatie. Al vijf jaar niet. Wat is er toch gebeurd met mij, en alle potentiële vaders?’ vraagt ze zich af, terwijl ze haar rij exen doorneemt, inclusief de ongeplande zwangerschap op haar negentiende, die ze in een vroeg stadium afbrak. Inmiddels is Schellart op haar vierenvestigste zwanger geraakt dankzij haar acht jaar eerder ingevroren eicellen, en heeft zij eind 2017 het leven geschonken aan een gezond dochtertje. En is zij het voorbeeld van een gezin-nieuwe-stijl: zij heeft een geliefde (die zelf al oudere kinderen heeft) én een goede homovriend die de vader van haar baby is en met wie zij in co-ouderschap hun kind gaat opvoeden. Een regenbooggezin in optima forma.

Laat moederschap is een logisch gevolg van een hoogtechnologische samenleving waarin voortplanting losgekoppeld kan worden van de biologische leeftijd van de moeder (en dus van de leeftijd van haar eigen eicellen). Veertigplus-

moeders en de verlengde, kunstmatige vruchtbaarheid zijn een relatief nieuw fenomeen; de eerste, succesvolle eiceldonatiezwangerschap dateert pas uit 1984. Het levert ook nieuwe vragen en dilemma's op, die in dit boek aan de orde komen, zoals: is moederschap een 'recht' dat een vrouw op elke leeftijd en in elke positie kan 'opeisen'? Hoe maakbaar is het late moederschap? Hoe gevaarlijk is het voor moeder en kind als zij bijvoorbeeld op haar vijftigste zwanger raakt en bevalt? Welke uiterste leeftijdsgrens moeten we hanteren bij het moederschap en waarom? Mogen Nederlandse vrouwen kinderen op de wereld zetten die genetisch niet aan hen verwant zijn, dus een via eicel- en spermadonatie 'gekocht' embryo dat zij zelf dragen en baren?

Ben ik zelf vóór of tegen oude moeders? Kun je daar überhaupt een moreel oordeel op loslaten? Is het 'zielig' voor kinderen om een vijftiger als moeder te hebben? Een persoonlijke noot: ik ben geen late moeder of omamoeder, mijn kinderen kreeg ik toen ik 30, 34 en 38 was. Ik was er op tijd bij, zeker voor Amsterdamse begrippen.

Wat ik wel uit ervaring ken, is het fenomeen 'oude vader': mijn partner Leonard is 21 jaar ouder dan ik en heeft ook vier kinderen uit zijn eerste huwelijk. Toen in 2014 ons derde en laatste kind werd geboren, was hij 59 jaar. En natuurlijk heeft hij berekend hoe oud hij 'toch zeker' zou moeten worden om al zijn kinderen te zien opgroeien en te kunnen begeleiden naar volwassenheid.

De reacties van de buitenwereld op hem waren overwegend positief. Als hij achter de kinderwagen liep, waren daar natuurlijk de goedmoedige grapjes ('ben jij de vader of de opa?'), en veel vrouwen beschouwen man-met-baby nog altijd als woest aantrekkelijk, ook al heeft hij grijze haren en een leesbril. Stel dat ik 59 was geweest bij de zwangerschap

van onze dochter en hij 38, dan zouden we vast verontwaardiging hebben opgeroepen, al is dat iets wat in de toekomst steeds meer zal gaan voorkomen dankzij de huidige fertiliteitstechnieken. Oude vaders, ‘opavaders’, roepen veel minder controverse op dan oude moeders. De link tussen ‘jonge vrouw’ en ‘vruchtbaar’ is eeuwenoud. Oude moeders tarten die link, ze lachen de biologische klok uit en belichamen het maakbare moederschap. Ze zijn een ongrijpbare, groeiende groep vrouwen.

Onbeperkt vruchtbaar gaat over de sterke wens om op late leeftijd toch nog moeder te worden, ook al is de biologische klok bijna of helemaal uitgetikt. Het grote, publieke debat over het maakbare, late moederschap is nog niet gevoerd. Hopelijk geeft dit boek een goede aanzet voor een maatschappelijke discussie, waarin we met elkaar een debat aangaan dat met kennis, maar zeker ook met empathie en met een open geest zou moeten worden gevoerd. Ik hoop op een gesprek waarin we dieper graven en bijvoorbeeld ook de Nederlandse, dwingende moederschapscultuur beschouwen; het idee ‘een goede moeder doet alles zelf en werkt een beetje, zodat haar gezin niet onder haar carrière lijdt’ zou zomaar invloed kunnen hebben op een uitgestelde kinderwens. Ook zouden we eerlijk moeten bekijken of het niet beter zou zijn om het geloof in de maakbaarheid van allerlei levenszaken los te laten. Laten we ons verplaatsen in Nederlandse verloskundigen en gynaecologen die zwangere veertigers en vijftigers in hun spreekkamer krijgen, maar ook in wat het voor kinderen betekent om ‘rijpe’ moeders (en waarschijnlijk nog ‘rijpere’ vaders) te hebben en niet te weten van wie je afstamt.

Terugkomend op de vraag of ik ‘voor’ of ‘tegen’ oude moeders ben: zelf ben ik in de twee jaar dat ik aan dit boek

schreef meer gaan twijfelen aan het feministische ‘baas in eigen buik’-idee van laat moederschap. Ik ben van mening dat het een feministische verworvenheid is om eerst je leven te kunnen leiden en pas later aan kinderen te kunnen beginnen, maar gaandeweg ben ik ook meer de schaduwzijden van laat moederschap en vooral ook van de internationale vruchtbaarheidsindustrie gaan zien en kwamen de belangen van het (ongeboren) kind scherper op mijn netvlies.

Onbeperkt vruchtbaar is de weerslag van mijn journalistieke zoektocht naar de uiterste houdbaarheidsdatum van het moederschap. Want of laat moederschap nu een ontwikkeling is die is toe te juichen of juist te betreuren valt, feit is dat het kán, dat het steeds vaker voorkomt en dat vrouwen wereldwijd graag gebruikmaken van de verschillende fertiliteitsmogelijkheden – of dat nu is in Roemenië, India, Nederland of Spanje, in een ziekenhuis of in een privékliniek.

Blij en dankbaar hebben wij uit Gods Dokters hand een kind mogen ontvangen. Moeder en kind maken het goed.

Larissa Pans, voorjaar 2018

1 De onvruchtbare vrouw

Terugblik op een verdorde schoot

Anders dan nu was vruchtbaarheid tot een paar decennia geleden nog tamelijk onvoorspelbaar. Tot ver in de twintigste eeuw wisten artsen maar weinig van vrouwelijke geslachts-cellen, van ovulatie en van verklevingen van de eierstokken. Gezinnen waren groot – weliswaar soms uitgedund door de veelvuldig voorkomende baby- en kindersterfte, maar nog altijd talrijk – óf er kwamen geen kinderen. De kinder-loze vrouw was een weinig benijdenswaardige figuur in de christelijke samenleving die Nederland zo lang was. Het was tenslotte de zin van het leven om nieuw leven voort te brengen en een vrouw die het niet was gegeven om kinderen te krijgen, kon haar rol in het leven niet vervullen. Waartoe was ze anders op aarde? Er was weinig tegen te doen, behalve veel en hartstochtelijk bidden tot de Almachtige. Want het was aan God of er nageslacht kwam, hoeveel kinderen er kwamen en of ze gezond van lijf en leden waren. Eenieder draagt zijn kruis.

Op het vrouwenlichaam dat niet in staat is om een vrucht te dragen, werd lange tijd met gelatenheid gereageerd. Onvruchtbaarheid hoorde bij het leven, net als wreedheid en hoogmoed – Gods wegen zijn ondoorgrondelijk. Maar er zat iets ongerijmds in de boodschap aan onvruchtbare vrouwen (en mannen) om maar in hun lot te berusten: het botste met de werkelijkheid van alledag, met de bezoeken van meneer pastoor die kwam kijken hoe het ervoor stond. Voor de

vrouw was er naast het moederschap geen ander werkelijk geaccepteerd alternatief als levensvervulling. In de eeuwen zonder pil, condoom en spiraaltje stak een vrouw zonder kinderen pijnlijk af naast al die drukke, kinderrijke gezinnen. Dat gold overigens ook voor de kinderloze man; ook op hem drukte de plicht van het vaderschap.

Niet alleen de Kerk, ook de Nederlandse wet anticipeerde op het ideaal van het gezin, waarbij vader werkte en moeder thuis voor de kinderen zorgde. Tot 1956 werd een vrouw die trouwde ontslagen op haar werk. Haar oude baan was niet meer nodig, want haar man zou haar onderhouden. Haar nieuwe ‘baan’ werd het moederschap.

Als een vrouw op latere leeftijd en tegen alle verwachtingen in tóch nog een kind kreeg, werd dat bejubeld als een godswonder. In de Bijbel kwamen zulke wonderen ook voor. Zoals in het geval van Sarah, die meelijwekkende vrouw met de inmiddels verdorde schoot die haar man Abraham geen kind had kunnen geven. Abraham had ten einde raad en op instigatie van zijn vrouw op zijn vijfentachtigste een zoon verwekt bij hun slavin Hagar, maar wanneer Abraham de 100 nadert en Sarah bijna 90 is, verschijnt God aan hen, vermomd als vreemdeling. Zij ontvangen hem gastvrij met ‘koeken uit fijn meel bereid, boter en melk, ja, zelfs een gemest kalf wordt geslacht’. Hij voorspelt dat Sarah over een jaar een zoon zal baren:

‘Mijn vrouw Sarah is in haar tent, heer.’

‘Abraham, ik ben gekomen om je te zeggen dat ze over een jaar een zoon zal baren.’

Sarah hoort het. Verscholen achter het tentdoek van het vrouwenverblijf heeft zij geen woord van het gesprek gemist. Hoort zij het goed? Gaat zij weer

vrijen op haar oude dag? Zij is verwelkt en Abraham is oud. Beweert die vreemdeling dat zij nog een kind zal baren? Zal zij die in dit leven niets meer te verwachten heeft nog in verwachting zijn? Laat me niet lachen, denkt Sarah bij zichzelf, en lacht. Want dit is dwaasheid. Die vreemdeling heeft te veel zoete wijn gedronken! Een zoon? In haar schoot? Godsonmogelijk. Een lachertje! ‘Waarom lacht Sarah?’ vraagt de vreemdeling.

(Genesis 18, in de vertaling van Nico ter Linden,
Het verhaal gaat..., pp. 80-81, 1998)

Wij discussiëren anno 2017 over een maximale leeftijds-grens van 50 jaar voor het moederschap, winden ons op over de zeventigjarige Indiase die het leven schenkt aan haar eerste kind, maar de Bijbel blijkt het meest liberaal en beschrijft liefdevol de vrouw die met kop en schouders ‘oudste moeder ter wereld’ genoemd kan worden.

Binnen hoorde hij Sarah zingen. Een lied dat hij niet kende. Maar het klonk mooi, in deze stille heilige nacht. Een lied over een vrouw, gering als Israël zelve, een onvruchtbare, zonder verwachting. En over de Geest van God die ging waaien en haar overschaduwde en nieuw leven deed ontwaken in haar verdorde schoot. Een echt vrouwenlied.

(ibidem, p. 82)

Een jongetje ziet het levenslicht: *Fitschaak. Het kind dat de lach bracht.*

Vruchtbaarheid was lange tijd geen onderwerp van medisch onderzoek. Artsen hielden zich bezig met ziektes en met genezing, niet met de werking van de geslachtsorganen. In 1701 werd het eerste wetenschappelijke, verloskundige werk geschreven door arts Hendrik van Deventer: *Manuele operatien zijnde een nieuw ligt voor vroedmeesters en vroedvrouwen*. Zijn vrouw was vroedvrouw en door haar leerde hij de bevallingspraktijk kennen en keek hij met een ‘artsenblik’ naar het natuurlijke proces van een bevalling. Hij was een uitzondering, want hulp bij zwangerschap en bevalling was van oudsher een vrouwenzaak. In de oudheid stonden hoofdslavinnen hun meesteres bij als ze moest bevallen; tot de negentiende eeuw hielpen enkel vroedvrouwen bij de bevalling en hielden artsen zich er verre van.¹ De vroedvrouw was geen medicus; ze schreef kruidenmengsels voor en deed aan aderlaten om te voorkomen dat het kind in het bloed zou verdrinken. Bevallen gebeurde thuis onder onhygiënische omstandigheden en was de gang van de natuur. Pas als moeder of kind in doodsnood waren, kwam er soms een arts langs, een chirurgijn. Een kind dat in de baarmoeder stierf, verloor hij met behulp van scharen, haken en tangen. Zo had de moeder in elk geval een overlevingskans.

Omdat vruchtbaarheid lang als een natuurlijk gegeven werd beschouwd, was onvruchtbaarheid ook geen medisch probleem. Dat blijkt uit de adviezen die artsen in de negentiende eeuw gaven aan mensen die onvruchtbaar waren. ‘Het mannelijk onvermogen’ heette het als mannen niet in staat waren om voor nageslacht te zorgen. Mannen met een gebrek aan temperament moesten het lichaam ‘een matige prikkeling’ bezorgen door het sterker kruiden van het voedsel en het regelmatig drinken van ‘eenige glazen Bourgondië- of een